

Lunds Universitet
Sociologiska institutionen

LUNDS
UNIVERSITET

“Det är ju inte många som vill ge en chans”

- en kvalitativ intervjustudie om upplevelser av arbetsmarknaden hos ex-kriminella med missbruksbakgrund

Författare: Erika Dahlberg
Kandidatuppsats SOCK04
15 HP
VT 20
Handledare: Henriette Frees Esholdt

Abstrakt

Författare: Erika Dahlberg

Titel: "Det är ju inte många som vill ge en chans" - en kvalitativ intervjustudie om ex-missbrukares upplevelser av arbetsmarknaden

Kandidatuppsats: SOCK04, 15 hp

Handledare: Henriette Frees Esholdt

Sociologiska institutionen, vårterminen 2020

Dagens samhälle präglas av en omfattande arbetslöshet. Arbetslöshet är stigmatiserat ur allmänhetens perspektiv. Vissa grupper av personer drabbas hårdare av denna stigmatisering då de redan bär på ett annat stigma. En sådan grupp är ex-kriminella personer med en missbruksbakgrund, så kallade ex-missbrukare, vilka utsätts för fördomar och exkludering i arbetssökande sammanhang. Denna uppsats undersöker upplevelserna av arbetsmarknaden hos ex-missbrukare. Syftet med uppsatsen är att undersöka hur denna målgrupp upplever det att komma in på arbetsmarknaden, och hur de hanterar deras status i arbetssökande sammanhang. Det är viktigt att komplettera den ämnesrelaterade forskningen med denna aspekt eftersom mycket av dagens forskning inom ämnet enbart presenterar statistik på hur ofta ex-kriminella med missbruksbakgrund får jobb. För att få svar på dessa upplevelser genomfördes tre kvalitativa semistrukturerade intervjuer med personer som har den bakgrunden. Deras upplevelser analyserades utifrån Goffmans begrepp om *stigma*, Beckers begrepp om *outsider* och Ebaughs begrepp om *ex-identitet*. Studien kom fram till att personer med den bakgrunden upplever det svårt att komma in på arbetsmarknaden eftersom de möts av fördomar från arbetsgivaren. Dessa fördomar möts de av när de söker jobb inom exempelvis kundtjänst, i en butik eller på en förskola. Studien visade även att ex-missbrukare kan använda sin bakgrund till en fördel för att få jobb där de jobbar med personer i missbruk och utsatthet. De kan där få en gemenskap med personer i utsatthet och missbruk på ett sätt som en person utan en sådan bakgrund inte kan få. Därför ser de sina jobbmöjligheter med optimism, vilket bör nyttjas för att integrera dem i samhället och därmed minska risken för återfall.

Nyckelord: arbetslöshet, ex-missbrukare, ex-kriminell, stigma, outsider, identitet

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Problemformulering och syfte	2
1.1.2 Avgränsning	3
2. Tidigare forskning	4
2.1 Attityder mot arbetslösa	4
2.2 Sannolikhet att bli anställd som ex-kriminell	4
2.3 Stigma i relation till arbetssökande	4
2.4 Kriminell bakgrund vs. etnisk bakgrund	5
3. Teori	6
3.1 Goffman: Stigma och stigmahantering	6
3.2 Becker: Den avvikande outsiders	7
3.3 Ebaugh: Ex-identitet	8
4. Metod	10
4.1 Urval och kontakt till informanter	10
4.1.2 Information om forskningsetiska principer till informanterna	11
4.2 Semistrukturerade intervjuer	12
4.3 Kodning	13
4.4 Validitet och reliabilitet	13
4.5 Presentation av informanterna	14
5. Analys	15
5.1 Fördomsfullt bemötande	15
5.1.2 Fördomar för en misskrediterad person	17
5.1.3 Sysselsättning motarbetar återfall	18
5.2 Stigmahantering	18
5.2.2 Att dölja sin ex-identitet	20
5.2.3 Stigmahantering för en misskrediterad person	21
5.3 Att vända stigmat till en fördel	21
6. Slutsatser och diskussion	25
6.1 Vidare forskning	26

1. Inledning

Det svenska samhället präglas idag av ett kategoriserings- och klassifikationssystem som delar in människor och aktiviteter i kategorier, enligt det före detta Arbetslivsinstitutet (2016). De skriver att kategorin *arbetslös* har “bestämmande beskrivningar beträffande vad som får sägas, göras och kännas när det gäller arbetslöshet” (ibid:67). Beskrivningarna för kategorin har en negativ karaktär, vilket gör att de som tillhör kategorin förväntas uppträda på ett visst sätt och ha ett visst allmäntillstånd som gör dem till “värdiga arbetslösa”.

Arbetslivsinstitutet (ibid) skriver att ju mer man identifierar sig med kategorin arbetslös desto sämre allmäntillstånd har man, samtidigt som man lever upp till de bestämda beskrivningarna i högre utsträckning. På detta sätt innebär identifieringen med kategorin en stigmatisering, en stigmatisering som ingår i det tillstånd som en arbetslös person förväntas ha för att vara förtjänt av samhällets stöd (ibid:78).

Denna kategori är aktuell i dagens samhälle, då det är allmän känt att både Sverige och hela världen i dagsläget omfattas av en tilltagande arbetslöshet. Färsk statistik från Statistiska Centralbyrån (SCB, februari, 2020) visar att arbetslösheten i Sverige idag ligger på 8.2 procent för män och kvinnor i åldern 15-74 år. Det är en ökning med 0.9 procentenheter jämfört med föregående år (SCB, 2020). Det visar alltså att arbetslösheten är ett tilltagande problem i dagens svenska samhälle. Förutom den problematiska situation som arbetslösheten redan skapar visar forskning på att vissa grupper i samhället har en position som gör det extra svårt för dem att komma ur arbetslösheten. En sådan grupp är exempelvis personer med en bakgrund av kriminalitet och/eller missbruk. Exempelvis visar Graffam et. al (2007) den svårighet som personer med någon typ av kriminell bakgrund ställs inför när de ska söka jobb. Forskningsstudien visar att personer som har en kriminell bakgrund har begränsade möjligheter att bli anställda. Jämfört med andra grupper i samhället har de lägre sannolikhet att beviljas ett jobb, framförallt om de är dömda för heroininnehav och narkotikamissbruk (ibid). Annan forskning, som presenteras av Rydgren (2004), visar att arbetsgivare inte vill anställa personer som har brist på arbetslivserfarenhet och utbildning, eftersom de uppfattar det som mer kostsamt. Det gör att de grupper som inte har denna erfarenhet och utbildningsbakgrund utsätts för stereotypiska fördomar som gör det svårare för dem att söka jobb (ibid).

Mycket av forskningen belyser alltså effekten av att ha en kriminell bakgrund när man söker jobb och presenterar statistik på svårigheten som personer med kriminell bakgrund har i arbetssökande situationer. Mindre forskning relaterar dock till upplevelserna hos de som påverkas i störst utsträckning i denna fråga, vilka är de ex-kriminella med missbruksbakgrund själva. Graffam, et. al (2007) är en av de få studierna som visar att det finns fördelar med att anställa personer med kriminell bakgrund. Anställning av kriminella leder till färre brott, ökad säkerhet i samhället och reducerade kostnader i termer av lägre andel återfall, vilket sammantaget genererar en stor samhällsnytta. Med tanke på denna fördel presenterar författarna ett åtgärdsförslag i form av en bättre integration av ex-kriminella i samhället. Redan under fängelsetiden ska de utveckla de färdigheter och egenskaper som är relevanta för att komma ut, sysselsätta sig och bli anställningsbara (ibid:683). Den statistiska forskningen når varken dessa fördelar eller de individuella upplevelserna av att ha en kriminell bakgrund som arbetssökande. Därför är det viktigt att ta deras upplevelser av arbetsmarknaden i beaktning.

1.1 Problemformulering och syfte

Mot denna bakgrund undersöker denna uppsats upplevelserna av arbetsmarknaden hos ex-kriminella med missbruksbakgrund (ex-missbrukare). Det leder in mig på forskningsfrågan:

- Hur upplever ex-missbrukare det att komma in på arbetsmarknaden efter deras missbruk, och hur hanterar de eventuella motgångar i de arbetssökande sammanhangen?

Syftet med uppsatsen är att komplettera den ämnesrelaterade forskningen, som jag vill redogöra mer utförligt för i nästa avsnitt, med viktig kunskap om hur de ex-kriminella med missbruksbakgrund upplever den situation som de har på arbetsmarknaden. Ingen annan än dem kan veta hur det är att ha en kriminell bakgrund när man söker jobb, eftersom ingen annan kan sätta sig in i deras situation. Denna fråga måste studeras ur ett kvalitativt perspektiv för att kunna utforma lämpliga åtgärder som gör att ex-kriminella integreras i samhället, och så att risken för återfall motarbetas. Sålunda kan denna uppsats fungera som ett komplement till den forskning som redan finns.

1.1.2 Avgränsning

Avgränsningen till ex-kriminella med just missbruksbakgrund är för att alla intervjupersoner har en sådan bakgrund. Den kriminella bakgrund som åsyftas i denna uppsats är därför missbruksbakgrunden, eftersom ett missbruk är något kriminellt som leder till andra kriminella handlingar. Med andra ord är det en specifik grupp av ex-kriminella som studeras.

2. Tidigare forskning

I detta kapitel redogörs det för en arbetslivsforskning som har inriktning på arbetslöshet och hur personer med en kriminell bakgrund och/eller ett stigma har på arbetsmarknaden. Den första forskningsartikeln fokuserar på de negativa attityder som är riktade mot arbetslösa människor. Den andra är inriktad på sannolikheten att bli anställd för personer med en kriminell bakgrund. Den tredje redogör för den stigmatiserade stämpelns effekt i arbetssökande sammanhang. Slutligen sätter den sista forskningsstudien den kriminella bakgrunden i relation till den etniska, för att se vilken av de två som har störst effekt i frågan.

2.1 Attityder mot arbetslösa

Starrin (2006) visar att gruppen människor som är arbetslösa är en utsatt grupp som får negativa attityder riktade mot sig. Studien visar att de stigmatiserande attityderna mot människor i arbetslöshet och fattigdom är relativt utbredda i den svenska befolkningen. En stor del av befolkningen anser nämligen att arbetslösheten beror på personen själv, och tycker att samhället ska ställa mer krav på de personer som får arbetslöshetsersättning. Dessa kritiska attityder gör att arbetslöshet och fattigdom är två av de livsomständigheter som är mest stigmatiserade i dagens samhälle. Personer som är arbetslösa utsätts därför för mycket skam och förnedring från allmänheten (Starrin, 2006; 1-24).

2.2 Sannolikhet att bli anställd som ex-kriminell

Graffam et. al (2008) undersöker anställbarheten hos personer med kriminell bakgrund. Fyra deltagande grupper (arbetsgivare, arbetsförmedlare, kriminalarbete och brottslingar) bedömde sannolikheten att personer med en kriminell bakgrund får och behåller en anställning. De fyra grupperna rankade sannolikheten på en skala från 1 till 7, där 1=ingen chans och 7=excellent chans. Resultatet visar att personer med kriminell bakgrund har begränsade möjligheter att bli anställda, framförallt de som är dömda för heroininnehav och narkotikamissbruk. På den 7-gradiga skalan rankas de ha en sannolikhet på 3.56 eller lägre (Graffam et. al, 2007:679).

2.3 Stigma i relation till arbetssökande

Waltz et. al (2015) skriver om den svårighet som stigmatiserade personer har när de ska söka jobb, däribland personer med en kriminell bakgrund finns. För det första är det enligt deras

studie stigmatiserat att vara arbetslös i dagens samhälle. Eftersom en kriminell bakgrund också klassificeras som en stigmatiserad och mindre önskvärd egenskap, utsätts ex-kriminella för en dubbel stigmatisering när de söker jobb. De möts därför av missgynnande negativa stereotypiska uppfattningar som arbetsgivaren har till följd av deras stigman. Dessa stereotypiska fördomar tillskriver stigmatiserade personer destruktiva egenskaper, vilket ger dem ett lägre socialt värde. Följaktligen betraktas de som ogynnsamma att anställa, då de inte förmodas nå upp till de kompetenskrav som är angelägna för tjänsten. På detta sätt gör de stereotypiska fördomarna dem ännu mer sårbara i den arbetssökande situationen (Watz, et. al, 2015:29-31).

2.4 Kriminell bakgrund vs. etnisk bakgrund

Ytterligare en studie av van de Berg et. al (2020) undersöker i vilken utsträckning som den kriminella bakgrunden har effekt när det kommer till att komma in på arbetsmarknaden. Forskarna sätter den i relation till den etniska bakgrunden, och trots att före detta brottslingar ofta tillskrivs egenskaper av destruktivitet och mental instabilitet visar deras studieresultat att tillhörande till en etnisk minoritetsgrupp är den faktor som har störst påverkan i arbetssökande sammanhang. Faktum är att det är mer sannolikt att vitkandidater som har ett kriminellt register får positiv respons från arbetsgivarna än vad mörkhyade och latinamerikanska kandidater utan en kriminell bakgrund får. Denna studie har gjorts utifrån den nederländska kontexten där brottsligheten är låg. Därför skriver författarna att det återstår det att se om samma forskningsresultat fås i andra länder (van den Berg, et. al, 2020:5). Denna studie har relevans då det är intressant att undersöka om informanterna i denna studie upplever att det är en annan faktor än den kriminella bakgrunden som begränsar mest i arbetssökande sammanhang.

3. Teori

I detta kapitel redogörs det för teoretiska begrepp som är applicerbara på intervjupersonernas upplevelser av arbetsmarknaden. De kommer sedan att kopplas till det empiriska datamaterialet i analysen i kapitel 5. Denna teoretiska underbyggnad av empirin kommer i kapitel 6 sammanställas och besvara forskningsfrågan.

3.1 Goffman: Stigma och stigmahantering

Goffman (1956; 2011) beskriver att varje samhälle utgörs av en uppsättning spelregler och förväntade egenskaper, vilka man ska förhålla sig till för att kunna möta andra inom detta samhälle på ett naturligt sätt och även för att erhålla socialt accepterade i samhället (ibid). Om en person bär på en egenskap som avviker från dessa blir följden:

”På så vis reduceras han i vårt medvetande från en fullständig och vanlig människa till en kastmärkt, en utstött människa. Att stämplas på det sättet innebär ett stigma, i synnerhet då den vanhedrande effekten är omfattande; stundom kallas det också oförmåga, oduglighet, handikapp (Goffman, 2011:10).”

Det är alltså när en person avviker från de krav och förväntningar som finns på hur man ska vara i det sociala samspelet som han stämplas som en *stigmatiserad individ*. Om man har ett *visuellt synligt stigma* är man en *misskrediterad* person, medan en person med ett *osynligt stigma* är en *misskreditabel* person (ibid:12). Det stigma som huvudsakligen åsyftas i denna uppsats är missbruksbakgrunden.

Den stigmatiserade personen försöker hantera stigmat på ett sätt som rättar till hans sociala status för att passera över till “de normala”, alltså de som inte avviker från samhällets normativa förväntningar. Denna process är övergångsrit och kallas *impression management*, vilket är en process genom vilken man försöker kontrollera det intryck som andra får om honom. Han vill kontrollera sin information för att undanhålla, eller åtminstone förminska sitt stigma (Goffman, 1956:152; Goffman, 2011:12). För en misskrediterad person krävs det stora ansträngningar för att använda sig av impression management på korrekt sätt, då det är svårt att dölja ett stigma som är tydligt visuellt för andra. I sociala situationer får “de normala” ofta negativa känslor när de tittar på honom på grund av det visuella stigmat som han bär, och det innebär att han inte kan kontrollera det intryck som andra får om honom. Personen kan ta till åtgärder för att dölja det visuella stigmat genom exempelvis heltäckande

kläder och operationer. I många av fallen är det dock omöjligt att dölja stigmat helt och hållet, vilket gör att impression management misslyckas (Goffman, 1956:132-147; Goffman, 2011:59).

Däremot, ett sätt att bemästra de omständigheter som den misskrediterade personen möter i det sociala livet är genom *informationskontrollens teknik*. Han kan förmedla informationen om sig själv på ett mer acceptabelt sätt genom att framställa sin stigmatiserade egenskap som tecken på en annan egenskap som inte är lika oduglig. På detta sätt kontrollerar personen sitt stigma och tar på sig karaktärsdrag som är av lägre stigmatiserad grad. Ytterligare sätt att använda sig av impression management är att prata öppet om sitt stigma, vilket visar att han finner sig till rätta med sin olikhet. Det reducerar spänningen mellan honom och "de normala" och lägger grund för en ömsesidig interaktion:

"Kort sagt får den stigmatiserade individen rådet att acceptera sig själv som normal person på grund av vad andra personer kan vinna på detta, liksom också förstås han själv, under den ömsesidiga direkta interaktionen (Goffman, 2011:130)."

På detta sätt kan de normala få mer förståelse för hans stigmatiserade defekt, vilket gör det mindre obehagligt för dem att ingå i ett socialt samspel med honom. Både misskrediterade och misskreditabla personer kan använda sig av dessa tekniker (Goffman, 1956:132-147; Goffman, 2011:132-135). Däremot finns det en ständig risk för att övergångsriten till "de normala" misslyckas, eftersom det är psykiskt påfrestande att ständigt underhålla sitt stigma och anpassa sig på ett, för honom, onaturligt sätt. Personen bär på en konstant ängslan eftersom han lever ett liv som kan sammanfalla när som helst (Goffman, 2011:97). Han utsätter sig dessutom för obehaget att få reda på vad andra faktiskt tycker om en person som har ett sådant stigma, då de till en början inte vet om att vederbörande bär på det stigma själv. När informationen olyckligtvis läcker ut kan personen ställas mot väggen och utsättas för utpressning av de som känner till hans hemlighet, "och som själva inte har några skäl att hålla tyst om saken" (ibid:94).

3.2 Becker: Den avvikande outsiders

Även Becker (1963) studerar avvikande beteende som en samhällelig produkt. I likhet med Goffman (1956; 2011) studerar han den mänskliga aktiviteten i förhållande till de sociala regler som finns i samhället. Han beskriver sitt synsätt som följande:

“*Social rules* define situations and the kinds of behavior appropriate to them, specifying some actions as ‘right’ and forbidding others as ‘wrong’. When a rule is enforced, the person who is supposed to have broken it may be seen as a special kind of person, one who cannot be trusted to live by the rules agreed on by the group. He is regarded as an outsider (Becker, 1963:1).”

En *outsider* är alltså en person som bryter mot de *sociala regler* som gäller för den samhällsgrupp han tillhör (ibid:9). Outsidern står således utanför cirkeln av “normala” medlemmar av gruppen och får sanktioner i form av att bli exkluderad från olika sociala företeelser, däribland arbetsmarknaden (ibid:15). Andra människor behandlar personen utifrån stämpeln och bemöter honom i enlighet med den, vilket gör det svårt för exempelvis en drogmissbrukare:

“Hence the treatment of the addict's deviance places him in a position where it will probably be necessary to resort to deceit and crime in order to support his habit. The behavior is a consequence of the public reaction to the deviance rather than a consequence of the inherent qualities of the deviant act (Becker, 1963:35).”

Becker skriver att stämpeln som samhället har satt på individen motiverar honom till att bete sig i förhållande till den, eftersom andra ändå behandlar honom utifrån den stämpeln. Därför är det svårt att bryta cykeln av det avvikande beteendet (ibid).

Därutöver finns det enligt Beckers inte allmängiltiga regler som gäller för alla människor i alla situationer, med tanke på den differentiering av klassdragningar av social status, kultur och utbildning som präglar det moderna samhället. Alla grupper har olika uppsättningar regler, och eftersom en person tillhör flera grupper samtidigt råder en viss ambivalens, då de regler som gäller i en grupp kan strida mot reglerna i en annan grupp. Trots att Becker är medveten om tvetydigheten som råder i sådana situationer föreslår han att man ska gå efter de regler som i högst utsträckning är i enlighet med samhällets allmängiltiga regler för att inte få stämpeln som en outsider (Becker, 1963:8).

3.3 Ebaugh: Ex-identitet

Ebaugh (1988) skriver att de flesta av människorna idag är ex på ett eller annat sätt. Vi har antingen avslutat ett äktenskap, en yrkeskarriär eller konverterat till en annan religion. Det kan också vara att vi har lämnat en stigmatiserad roll som en alkoholism eller

drogmissbrukare. Ebaugh (1988) kallar processen att lämna en gammal identitetsroll för att anlända till en ny för en *role exit*, vilken hon definierar som:

“The process of disengagement from a role that is central to one’s self-identity and the reestablishment of an identity in a new role that takes into account one’s ex-role constitutes (Ebaugh, 1988:1-2).”

Processen innefattar *disengagement*, vilket är ett tillbakadragande från de värderingar, normer och tankesätt som associeras med den *ex-rollen*. Individen frigör sig helt enkelt från de samhällsmässigt definierade förväntningar som är förknippade med rollen i fråga (ibid:10). Utan detta frigörande hade man inte haft den identitet som man har idag, eftersom den personliga identiteten formas utifrån de roller som man har och har haft i det sociala livet. Införlivandet av den nya rollen tar ofta tid då det innefattar beslutstagande och övervägning av för- och nackdelar (ibid:22-23). Ebaugh (1988) skriver att *role exit* är i likhet med Goffmans (1956) *impression management*, då personen har att göra med två eller flera roller samtidigt i en *role exit*. Situationer av *inter-role conflict* kan uppstå när två eller flera roller måste aktiveras samtidigt. Det blir då svårt att förhålla sig till de olika scripten och uppsättningar rollförväntningar på samma gång (Ebaugh, 1988:17).

4. Metod

I detta avsnitt presenterar jag på vilket sätt en kvalitativ intervjumetod med fenomenologisk ansats låter mig komma åt informanternas subjektiva upplevelser av att komma in på arbetsmarknaden efter missbruket. Jag kommer även redogöra för mitt urval och kontakt till informanterna, reflektera över forskningsetiska principer, redogöra för hur jag har kodat intervjudatan samt om forskningsresultatets validitet och reliabilitet.

Min vetenskapsteoretiska ansats är fenomenologi med en ontologisk utgångspunkt, vilken syftar till att ge förståelse om människors upplevelser av verkligheten utifrån deras perspektiv. Därför styrs jag mot att samla in kommunikativ data från semistrukturerade intervjuer (Fejes & Thornberg, 2019:31-32, 153), vilket gör det möjligt att få djupare förståelse för intervjupersonernas egna upplevelser av arbetsmarknaden efter missbruket.

I fenomenologiska studier är det inte lämpligt att mäta den sociala världen med enkäter och kvantitativa data på hur det ser ut i det allmänna fallet, eftersom det gör att de individuella beskrivningarna av människors upplevelser och beteenden hamnar i skymundan (Fejes & Thornberg, 2019:153; Bryman, 2012:149). En kvantitativ metod kan således inte ge mig den data jag behöver för att besvara forskningsfrågan. För att undersöka människorna i samhället krävs det som sagt en kvalitativ metod med fenomenologisk ansats i form av semistrukturerade intervjuer (Fejes & Thornberg, 2019:153; Flick, 2018:4). Därför är denna metod bäst lämpad för att besvara forskningsfrågan.

Däremot besitter samhällsforskaren personliga intressen och erfarenheter, vilka påverkar både hur frågorna formuleras och hur informantens utsaga tolkas och uppfattas. Det gör det svårt att samla in intervjumaterial som är fullt objektivt (Flick, 2018:4). För att motverka detta strävade jag efter att vara så transparent som möjligt så att mina subjektiva uppfattningar inte skulle påverka datamaterialet allt för mycket.

4.1 Urval och kontakt till informanter

Med tanke på uppsatsens omfattning och tidsspektrum valde jag utifrån handledarens råd att avgränsa antalet informanter till sex. För att välja ut intervjupersonerna utgick jag från Brymans (2016) teori om en medveten urvalsmetod, där jag lät forskningsfrågan vägleda mig och att informanterna valdes utifrån deras relevans till forskningsfrågan. Denna medvetna urvalsmetod gjorde det möjligt att samla in informanter på ett strategiskt sätt (ibid:408), då jag hittade Kriminella Revansch I Samhället (KRIS), en ideell organisation i Malmö som erbjuder tidigare kriminella personer en revansch i samhället. Jag kontaktade dem för att

presentera mig och min forskningsfråga. Kvinnan jag pratade med tog varmt emot mig och lät mig genomföra intervjuer med några av organisationens medlemmar. Hon fungerade då som en gate-keeper. Därefter kom jag dit för att genomföra en pilotintervju i syfte att pröva min intervjuguide och få informanterna att känna sig trygga med mig, men även för att få en bild av fältet där mina informanter rör sig. Becker (2008) skriver hur viktigt det är att få så kallad förstahandskunskap om det fält och de människor man ska studera för att inte styras av de stereotypiska föreställningar man som samhällsforskare har, oavsett om man vill det eller inte. Utan denna förstahandskunskap finns risken att man gör antaganden baserade på de personliga erfarenheterna och de stereotypiska föreställningarna, vilket då inte speglar informanternas upplevelser (ibid:26).

Förutom att pilotintervjun gav mig en bild av fältet resulterade den även i att den medvetna urvalsmetoden utvecklades till ett homogeniserat urval, då fler personer blev villiga att ställa upp på intervju efter att jag hade träffat dem. Ett homogeniserat urval innebär att alla informanter har en liknande bakgrund, och enligt Patton (1990) används det ofta för att beskriva en specifik subgrupp på en djupare och mer detaljerad nivå (ibid:109). I kombination med pilotintervjun var urvalsmetoden fördelaktig för att få konkreta svar på upplevelserna av arbetsmarknaden hos ex-kriminella med missbruksbakgrund.

På grund av den rådande Corona-pandemin kunde enbart tre av de sex potentiella informanterna, som min gate-keeper hade förmedlat kontakt till, ha intervju med mig. Jag är medveten om att min urvalsmetod inte gör det möjligt att generalisera till en bredare population, eftersom detta urval inte representerar hela populationen (Becker, 2008:78-82). Däremot kunde jag med ett färre antal, men mer innehållsrika intervjuer, bearbeta intervjudatan mer grundligt och få en bättre förståelse för informanternas position på arbetsmarknaden efter missbruket.

4.1.2 Information om forskningsetiska principer till informanterna

Utifrån Etikprövningslagen 16 § informerade jag intervjupersonerna om studiens allmänna syfte, hur jag skulle använda intervjuerna som min metod för datainsamling, eventuella risker, vad intervjumaterialet skulle användas till samt att jag är forskningshuvudman. Jag lät de även veta hur uppsatsen kommer att publiceras samt att deras deltagande var fullkomligt frivilligt och att de när som helst hade rätt till att avbryta deltagandet. Efter att jag hade gett denna information till intervjupersonerna lät jag de avgöra om de fortfarande samtyckte till

att vara med på intervjun, utifrån Etikprövningslagen 17 §. Samtliga informanter gav sitt samtycke, och detta dokumenterades på inspelning (SFS, 2019:1144).

Jag informerade även informanterna om att största möjliga konfidentialitet skulle tillämpas, och att alla uppgifter som på något sätt är kopplade till dem inte skulle vara med i studien. Samtliga intervjupersoner godkände att all data från intervjuerna fick användas, däremot togs alla möjligheter till identifikation bort enligt Vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Därför har intervjupersonerna tilldelats fiktiva namn i denna studie (Vetenskapsrådet).

4.2 Semistrukturerade intervjuer

Jag ville att intervjupersonerna skulle känna sig bekväma i den miljö som intervjun genomfördes i och därför lät jag varje intervjuperson välja plats. Två av intervjuerna var på KRIS och den tredje var över telefon där både jag och intervjupersonen satt hemma hos oss själva. Alla intervjuer tog runt 35-40 minuter. Innan intervjun började lät jag informanterna veta att det inte skulle vara en utfrågande intervju utan mer som ett samtal, där intervjupersonen var den som pratade mest. Jag påpekade att det inte finns något som är rätt eller fel eftersom alla har olika upplevelser. Därför uppmanade jag dem till att använda sina egna ord för att beskriva sina egna upplevelser.

Inför intervjun utformade jag en intervjuguide som jag hade till stöd för att få samtalet att flyta på. Denna intervjuguide menar Rennstam och Wästerfors (2015) bör vara av både tematisk och dynamisk karaktär. Den tematiska aspekten rörde de sakfrågor som jag utgick från vid intervjuerna. Dessa teman rörde sig om informanternas bakgrund, hur och varför de har kommit i kontakt med KRIS samt deras upplevelser av att få ett jobb efter missbruket. Utformandet av denna tematiska infallsvinkel inföll sig ganska naturligt efter att jag hade min pilotintervju och då fick en bild av fältet där intervjupersonerna rör sig. När informanten väl började svara på dessa sakfrågor föll även den dynamiska aspekten in sig mer naturligt i form av följdfrågor om "vad" och "hur". Dessa lät intervjupersonen berätta mer i detalj om de svar som gavs på de tematiska sakfrågorna, vilket också gav mer innehållsrika beskrivningar av deras upplevelser (ibid:29). Jag var noga med att utforma följdfrågorna på ett sätt som inte uppfattades som dömande då jag ville att intervjupersonerna skulle känna förtroende för mig och därmed få samtalet att flyta på. Vid några få tillfällen uppfattade jag dock att jag möjligtvis berörde ett känsligt ämne med min fråga eftersom

intervjupersonen blev mer tystlåten för en kort stund. Dock var det inget som hindrade intervjupersonerna från att svara på mina frågor någon av gångerna.

4.3 Kodning

Efter intervjuerna bearbetade jag intervjudatan genom att göra en detaljerad transkribering, där jag markerade allt som förekom i informantens återberättande, då framförallt pauser och upprepningar kom att signalera viktiga saker om vad som är av extra stor betydelse för dem (Fejes & Thornberg, 2019:260). Jag gjorde detta för att lägga upp en klar bild för mig själv över vilka ämnen som analysen skulle utgöras av.

Därefter kodade jag min intervjudata genom substantiv kodning, och kodning är “den process genom vilken du försöker ta reda på vad data handlar om och successivt utveckla *kategorier och begrepp*.” (Fejes & Thornberg, 2019:48). Jag jobbade nära det datamaterial som jag hade samlat in genom intervjuerna genom att hitta enheter som var av betydelse i den transkriberade texten, en första fas som kallas öppen kodning (ibid:48-49). Exempelvis markerade jag “fördomar” som en kod eftersom det var ett uttryck som flera av informanterna använde sig av vid upprepade tillfällen. Denna centrala kod kom sedan att bli kärnan i nästa fas, den selektiva kodningen, vilken handlar om att välja ut centrala och ofta förekommande koder. Dessa centrala koder var “fördomar”, “stigma” och “förtur till vissa jobb” (ibid:52-53), vilka kom att utgöra rubrikerna i analysen.

Alltså gick min bearbetningsprocess av datan ut på att göra en varsam transkribering och kodning, för att se på arbetsmarknaden utifrån informanternas ögon i så hög utsträckning som möjligt. Under hela processen höll jag mig så nära datamaterialet det gick för att jämföra koder med koder, kategorier med koder, kategorier med kategorier etc. Jag gjorde detta i syfte att identifiera likheter och skillnader i den data jag hade. Följaktligen var det möjligt att skapa mer teoretiska resonemang i analysen.

4.4 Validitet och reliabilitet

När det gäller forskningsresultatets vetenskapliga värde är det en fråga om validitet och reliabilitet. Validitet är ett begrepp som används för att beskriva relevansen av den genomförda forskningen och hur väl den använda metoden verkligen undersöker det som avses att undersökas. Det gäller bland annat hur väl lämpad forskningsfrågan är för kvalitativ forskning samt om de valda metoderna för datainsamling ger den data som behövs för att besvara den (Fejes & Thornberg, 2019:275). Reliabilitet är en fråga om tillförlitlighet och ger

ett mått på forskningsresultatets stabilitet och konsistens (Bryman, 2016:41). Begreppen har dock sitt ursprung ur den kvantitativa forskningen, och har därför har det diskuterats kring om de ska användas inom kvalitativ forskning. Forskare har argumenterat för att begreppet *kvalitet* är mer passande, vilket handlar om i hur hög utsträckning som forskningsresultatet får läsaren att reagera och bli berörd. Inom den kvalitativa forskningen gäller att ju högre kvalitet, desto högre relevans, trovärdighet och tillförlitlighet har forskningsresultatet (Fejes & Thornberg, 2019:276). I mitt fall handlade det om att jag alltid hade studiens syfte och frågeställningar i åtanke genom hela processen. Utifrån ovanstående premisser i detta kapitel har jag visat att semistrukturerade intervjuer är en lämplig metod för att få den data jag behövde om informanternas upplevelser. På så sätt fick mitt forskningsresultat relevans (validitet) och tillförlitlighet (reliabilitet).

4.5 Presentation av informanterna

Anna är en kvinna i 50-årsåldern som har en lång bakgrund av missbruk med flera återfall. Sedan hon fick barnbarn har hon varit mer fokuserad på att ta tag i sitt liv och vill i framtiden jobba som behandlingsassistent för missbrukare. Hennes beskrivna upplevelser av arbetsmarknaden är centrerade kring att ingen vill anställa henne på grund av hennes tatueringar, vilka hon har många av på överkroppen. För tillfället har hon praktik på KRIS som ska hålla på i sex månader. Hon har varit drogfri i ett år.

Björn är en man i 50-årsåldern som är uppväxt i en destruktiv missbrukarmiljö. Han gjorde sin debut i drogmissbruket i tidig tonår och har haft flera återfall genom åren. Gällande hans upplevelser av arbetsmarknaden upplever han att han skiljer sig från många andra med liknande bakgrund, då han har viss akademisk kompetens. Nyligen har han gjort praktik på KRIS och ska senare i vår få en mer ansvarsfull roll i verksamheten. I framtiden vill han jobba som drogterapeut. Han har varit drogfri i snart två år.

Daniella är en kvinna i 30-årsåldern som för tillfället pluggar upp sin gymnasiekompetens. Hon har en bakgrund av missbruk och bedrägeri. Tidigare har hon haft jobb under slavliknande arbetsförhållanden. Utöver det är hennes upplevelser av arbetsmarknaden centrerade kring att hon är kluven i frågan om hon vill vara öppen med sin bakgrund eller inte, då hon menar att det beror på vilket jobb hon söker. För tillfället fokuserar hon på sin utbildning. Hon har varit drogfri i fem och ett halvt år.

5. Analys

Ur intervjuerna träder tre centrala teman fram: fördomar, stigma och stigmahantering samt förtur för vissa jobb. I detta kapitel kommer jag att redogöra för dessa teman genom att kontinuerligt integrera intervjupersonernas upplevelser med de teoretiska begrepp som presenterades i kapitel 3.

5.1 Fördomsfullt bemötande

Det mest centrala tema i samtliga intervjuer berör de fördomar som informanterna upplever att de möts av när de söker jobb, vilket de menar är till följd av deras avvikande egenskap av att ha ett missbruk bakom sig. Detta gäller framförallt när de söker “vanliga” jobb, vilket de exempelvis menar är jobb inom kundtjänst, på en förskola eller i en butik. Björn upplever att fördomarna huvudsakligen ligger i att arbetsgivare inte har förståelse för missbrukarnas bakgrund och att de inte tar hänsyn till att många missbrukare är födda in i en destruktiv miljö, där de har växt upp med missbrukande föräldrar:

Ja, det är inte lätt, och det är också mycket av de fördomarna ‘du har själv satt dig där och så så vidare’. Jo men jag vet ju många som är födda in i det, som har missbrukande föräldrar, som aldrig har haft, vadå, aldrig haft en chans. Det är inte ovanligt att man då gör vad man kommer ifrån, då blir man missbrukare och kriminell och så så vidare (Intervju med Björn).

Björn har agerat utifrån de sociala regler som han har fått från denna destruktiva miljö. Den teoretiska förklaring som går att applicera på det är Beckers (1963) resonemang kring att dagens samhälle är differentierat och har många olika grupper. Alla dessa grupper har olika *sociala regler* att följa, och i detta fall har Björn och arbetsgivaren växt upp i olika samhällsgrupper där de har lärt sig olika spelregler som inte överensstämmer med varandra. Utifrån teorin kommer den bristande förståelsen från att arbetsgivaren kommer från en samhällsgrupp där det råder en viss uppsättning regler för hur man ska bete sig under sitt liv, och i den regeluppsättningen är det inte acceptabelt med destruktiva beteendemönstren av missbruk och kriminalitet. Det kan tolkas som att denna regeluppsättning är mer i enlighet med samhällets allmängiltiga regler än vad regeluppsättningen i Björns grupp är, eftersom det

är Björn och inte arbetsgivaren som har stämplat som en outsider. Becker (1963) säger nämligen att man bör agera efter de regler som är i enlighet med samhällets allmänna regler. Det är därför Björn behandlas som en outsider och exkluderas från arbetsmarknaden.

Beckers (1963) argumentation om att en outsider ständigt bemöts och behandlas utifrån de destruktiva egenskaper och karaktärsdrag som tillskrivs honom kan även förklara Daniellas och Annas erfarenheter. Daniella menar att personer med en bakgrund som henne får mer slitsamma jobb under dåliga arbetsförhållanden, där de måste "böja på nacken" för att inte bli av med jobbet. Till följd av detta upplever hon att hon placeras i samma kategori som yngre personer, som inte är medvetna om sina rättigheter och som därmed inte vågar säga till om något på arbetsplatsen:

Det finns ju en anledning till att de har unga människor där, det är ju för att unga människor inte vet sina rättigheter å unga människor inte vågar säga något /.../ å jag hamnar ju i den kategorin eftersom jag inte har något att komma med (Intervju med Daniella).

Eftersom Daniella varken har en utbildning eller en bredare arbetslivserfarenhet att stå på har hon tidigare inte haft så mycket att välja på när det kommer till arbetsmöjligheter. Tidigare har hon jobbat under slavliknande omständigheter där hon har varit tvungen att göra väldigt mycket arbete på obekväma arbetstider för att få sin lön. Hon klarade av att jobba där i två månader innan hon blev utbränd och sjukskriven. Daniella menar att personer med hennes bakgrund får nöja sig med det jobberbjudande som de får, eftersom det ofta bara är ett erbjudande som är tillgängligt för dem.

Även Anna upplever att det svårt att söka jobb då det inte är många som vill ge henne en chans med anledning av den bakgrund hon har:

Det är inte lätt för mig att söka jobb, jag har försökt, jag har kämpat men det är alltid samma sak; 'vi hör av oss'. Och sen så går de ofta in på bakgrunden vad man har gjort, vad ska man göra man får ju vara ärlig för de kan ju ändå kolla upp det. Och då blir det ju kört ofta på grund av bakgrunden, det är ju inte många som vill ge en chans. (Intervju med Anna)

Hon tillägger att hon har tröttnat på att söka jobb eftersom hon får samma respons och bemötande från arbetsgivaren varje gång. Trots att varken Daniella eller Anna är en aktiv missbrukare idag får de utifrån Beckers (1963) teori stämpeln som en *outsider* med tanke på att de har den bakgrund som de har. Det går att applicera det teoretiska exemplet att en

drogmissbrukande outsider ständigt bemöts i enlighet med de avvikande egenskaper och karaktärsdrag som tillskrivs dem och exkluderas därför från arbetsmarknaden (ibid). Det förklarar Daniellas upplevda brist på arbetsmöjligheter. Det förklarar även varför ingen vill ge Anna en chans på arbetsmarknaden.

5.1.2 Fördomar för en misskrediterad person

Dessutom upplever Anna att hennes svårighet att söka jobb förstärks ytterligare på grund av de tatueringar hon har. Enligt hennes erfarenhet sätter arbetsgivaren en viss stämpel på henne och tillskriver henne kriminella egenskaper, då hon säger att många sammankopplar tatueringar med kriminalitet. I mötet med en arbetsgivare beskriver hon att de ofta tittar på henne på ett dömande sätt som tyder på att hon inte kommer att klara av jobbet, och hon känner när hon går därifrån att de har dömt henne på grund av hennes yttre:

Jag vet inte vad de har tänkt egentligen men det har ju varit mycket att de har tittat på en, jag har ju tatueringar långt upp över halsen, armarna och bröst, jag menar det blir ju en stämpel /.../ folk dömer mig, jag har tatueringar över hela kroppen, vem fan vill anställa mig (Intervju med Anna).

Anna tror att hon alltid kommer att bära denna fördomsfulla stämpel. Det ger uttryck för Goffmans (2011) teori om en *misskrediterad* person som bär på ett *visuellt synligt stigma*. Precis som Anna upplever det framgår det i teorin att en misskrediterad person står inför en svårare situation när det kommer till att använda sig av *impression management* på korrekt sätt. På grund av tatueringarna kan hon inte kontrollera det intryck som andra får om henne. Därför blir det svårare för henne att rätta till den sociala interaktionen med “de normala”, vilket i detta fall är arbetsgivaren. Teorin säger att “de normala” får negativa känslor av obehag när de möter henne, vilket förklarar varför Anna upplever arbetsgivarnas dömande blickar. På detta sätt exkluderas hon från arbetsmarknaden om och om igen och reduceras från en “fullständig och vanlig människa till en kastmärkt, en utstött människa” (Goffman, 2011:10). Dessutom, precis som teorin påstår är det inte möjligt för Anna att täcka sitt visuella stigma av tatueringarna helt och hållet, då hon själv uppger att hon inte kan bära en polotröja året runt. Sammantaget bekräftar Annas upplevda svårigheter Goffmans (2011) teoretiska argumentation kring att en misskrediterad person står inför svårare utmaningar när det kommer till *impression management* och att inkluderas bland “de normala”. Hur Anna kan göra för att hantera dessa svårigheter tas upp i kapitel 5.2.3 nedan.

5.1.3 Sysselsättning motarbetar återfall

Informanterna uppger att de har en stark vilja att hålla sig nyktra, och vill därför ha en sysselsättning för att hålla sig på rätt bana. Det är en aspekt som går emot Beckers (1963) teori då den säger att de stämplade personerna riskerar att återfalla i det destruktiva beteendet när de ständigt bemöts i enlighet med den avvikande stämpel som de bär på. Trots att alla tre upplever att de bemöts negativt på grund av den *outsider-stämpeln* som de bär, är det ingen som visar en indikation på ett återfall. Alla tre tänker nämligen positivt och har en sysselsättningsplan för att hålla sig borta från ett återfall i missbruket. Daniella berättar att viljan är väsentlig för att inte återfalla i missbruket, och ser på sina chanser för att få jobb i framtiden med optimism. För tillfället fokuserar hon på att plugga upp sin gymnasiekompetens för att därefter utbilda sig vidare. Eftersom hon har några år kvar av studier har hon således en långsiktig sysselsättningsplan som motverkar ett återfall. Hon tillägger att när det väl kommer till den tid som hon ska söka jobb har det gått så många år sedan hon blev nykter, och därför tror hon att stämpeln som outsider som hon bär på idag inte kommer att vara lika begränsande då. Anna instämmer om viljans kraft:

Har man bara viljan, alltså riktigt riktigt viljan så går det verkligen /.../ så jag känner jag liksom bara att där jag är idag, vilken grej jag gör är ute och talar på fängelser, anstalter och såna här grejer liksom. Men det spelar ingen roll åldern, det är viljan det handlar om mycket tror jag.
(Intervju med Anna).

Hon kämpar för att tillslut kunna utbilda sig och jobba med att hjälpa missbrukare som är i samma situation som hon själv har varit i. På detta sätt motbevisas Beckers (1963) argumentation kring återfallsrisken. Med tanke på informanternas optimism, bestämdhet och vilja uppvisar de inte de karaktärsdrag av svaghet och olydnad som en avvikande drogmissbrukare gör i Beckers (1963) teori. Inte heller motiveras informanterna till att återvända till missbruket och kriminaliteten bara för att samhället har satt en *outsider-stämpel* på dem. Istället berättar de att de har viljan att hitta jobb och sysselsätta sig.

5.2 Stigmahantering

När informanterna utsätts för denna stämpel återstår frågan hur de hanterar det i mötet med en arbetsgivare. Är de beredda att vara öppna om deras kriminella bakgrund, och vad får det utfallet för konsekvenser? Deras svar på den frågan skiljer sig åt till viss del. Anna och Björn delar uppfattningen om att det bästa är att vara öppen mot arbetsgivaren, både för att de vet

att det ändå kommer fram på något sätt senare men framförallt för att deras tidigare karriär av missbruk har gjort dem till de de är idag. Enligt Ebaughs (1988) teori handlar det om att de har genomgått en *role exit* där de har lämnat en gammal roll och dess förväntningar, tankesätt och normer. Precis som de själva säger hade de inte haft den identitet de har idag utan detta frigörande då identiteten formas utifrån de roller som man har och har haft i det sociala livet (ibid). Björn berättar dock att han tidigare inte har varit i en situation där arbetsgivaren har frågat om hans bakgrund. Han menar att han inte hade varit ärlig om sin missbruksproblematik när han var yngre och aktiv med drogerna, men säger att han idag hade varit det då det är en del av vem han är. På frågan säger han:

Då nej, men nu ja. Idag är jag inte.. det är ju en del av mig. /.../
om de kollar upp mig så kommer de ju att se, det finns ju massa sådana det finns ju alla möjliga sådana där de kan kolla så. Ser de mitt namn där så är det ju kört. Ja, det är lika bra att säga som det är (Intervju med Björn).

Han tillägger dock att han inte hade sökt jobbet om han i förväg hade vetat att de skulle fråga om hans kriminella bakgrund, eftersom han vet med sig att han inte hade blivit beviljad jobbet i fråga då. Det kan tolkas som att han inte har införlivat den nya rollen fullt ut med tanke på att han undviker att söka jobb som påverkas av hans tidigare roll som missbrukare. Det ger uttryck för Ebaughs (1988) *inter-role conflict* där han är i en situation där han måste handskas både med den gamla rollen och den nya rollen och ta ställning till vilken rolls script och rollförväntningar han ska förhålla sig till.

Anna beskriver det positiva hon ser i att vara öppen och ärlig mot arbetsgivaren, då det kan generera ömsesidig förståelse:

Skulle jag få ett jobb och jag skulle få ett återfall så kan den här arbetsgivaren ha förståelse för det, för han vet vad det handlar om. Så att visst det är många som säger ingenting men jag känner bara att jo jag kommer att säga vad det är. För mig känns det bättre att vara ärlig än att det skulle komma fram något sedan (Intervju med Anna).

Hon berättar att hon inte är hemlighetsfull när det kommer till ett möte med en potentiell arbetsgivare, utan hon är öppen och ärlig med sin bakgrund trots att hon blir dömd och således har svårare att få jobb. Annas och Björns fördelaktiga synsätt på att prata öppet om sin bakgrund kan appliceras på Goffmans (2011) teori om *impression management*. Teorin beskriver hur den sociala interaktionen med "de normala", vilka som sagt är arbetsgivare i

detta fall, underlättas om den stigmatiserade personen är beredd att prata öppet om sitt stigma och således reducera spänningen som finns i situationen. Således bekräftar teorin deras uppfattning om att arbetsgivaren kan få bättre förståelse för deras bakgrund av missbruk.

5.2.2 Att dölja sin ex-identitet

I motsats till Anna och Björn är Daniella mer restriktiv i frågan om att låta arbetsgivaren veta om hennes bakgrund av missbruk och bedrägeri, då hon inte vill förknippas med det destruktiva liv som hon levde tidigare. Hon menar att hennes grad av öppenhet beror på vilket jobb hon söker. För "vanliga" jobb vill hon inte att arbetsgivaren ska veta om hennes bakgrund, eftersom hon har dåliga erfarenheter av det sedan tidigare. När hon jobbade under de slavliknande arbetsförhållanden som gjorde henne sjukskriven (beskrivet i kapitel 5.1) hade arbetsgivaren läst upp hennes sjukskrivning för de andra medarbetarna. Det gjorde att de antog att hon slutade för att hon var en missbrukare och inte för att arbetsgivaren hade krävt för mycket jobb på för få människor. Daniella berättar att hon därför tillskrevs fördomsfulla egenskaper och brister kopplade till den bakgrund av missbruk som hon har. I detta skede höll Daniella i själva verket inte på med missbruket utan hade nyligen blivit nykter, och därför upplevde hon det som tufft att andra fick den informationen om henne.

Utifrån teorin av Ebaugh (1988) genomgick Daniella en *role exit* och ville därför inte förknippas med de egenskaper som var associerade med hennes *ex-roll* som missbrukare. Därför var hon på sin senaste provanställning i en butik noga med att inte låta arbetsgivaren veta om hennes bakgrund, för att inte anklagas för något felaktigt. Hon säger bestämt att hon inte vill förknippas med den hon var tidigare eftersom hon inte är den personen längre. Återigen ger det uttryck för Ebaughs (1988) frigörande från den gamla rollen, och det kan tolkas som att Daniellas beslutsamhet tyder på att hon har anpassat sig efter den nya rollens förväntningar och egenskaper. Daniella är dock rädd för att de andra ska sätta en stigmatiserande stämpel på henne om de vet om hennes bakgrund, och det vill hon undvika. Utifrån Goffmans (1956; 2011) teori om riskerna för misslyckandet av *impression management* är Daniella i en osäker situation där hon är ständigt vaksam på de risker som finns för att hennes fasad ska fallera, vilket hon själv också påpekar. Goffman (ibid) skriver att informationen kan läcka ut, och missbrukas av personer som känner till hemligheten. Daniella har varit med om detta och utsatt sig för obehaget att få reda på vad andra tycker om en person som bär på ett sådant stigma som hon bär på, vilket skedde på det arbete där hon blev sjukskriven. Tolkningen blir således att de utpressande personerna är Daniellas kollegor som vill sätta en lägre status på henne för att själva framstå som bättre medarbetare för

chefen. Denna tolkning motiveras av Goffmans (ibid) teoretiska förklaring till varför Daniella är försiktig med att berätta om sin bakgrund på arbetsplatsen. För att undvika denna obehagliga situation berättar hon att hon känner att hon måste anstränga sig lite extra på arbetet för att motbevisa den fördomsfulla stämpeln som de andra kan sätta på henne, om de får reda på den hemliga informationen om henne.

5.2.3 Stigmahantering för en misskrediterad person

För att återkoppla till kapitel 5.1.2 och det stigma och de fördomar som Anna möts av till följd av hennes tatueringar måste hon enligt Goffmans (1956; 2011) teori anpassa sin *impression management* med mycket ansträngning. Hon uppger att hon försöker framställa tatueringarna som en estetiskt tilltalande egenskap istället för en kriminell egenskap. Hon menar att hon inte bär på tatueringarna för att hon har levt i en destruktiv värld av kriminalitet och missbruk, utan för att hon tycker att det är snyggt. Utifrån Goffmans (ibid) teori använder hon sig av impression management i form av *informationskontrollens teknik* för att bemästra de fördomar hon möts av i arbetssökande sammanhang. Även om hon inte kan bära polotröja och täcka tatueringarna hela tiden kan hon framställa dem som en estetisk egenskap istället för att de ska uppfattas som tecken på kriminalitet. Anna uppger att hon försöker vara tydlig med detta i mötet med arbetsgivaren för att arbetsgivaren inte ska behandla henne utifrån den avvikande, stigmatiserande stämpel som han sätter på henne. Enligt Goffmans (ibid) teori använder Anna sig av denna teknik för att ta på sig ett karaktärsdrag som är av lägre stigmatiserad grad i syfte att motverka exkluderingen från arbetsmarknaden.

5.3 Att vända stigmat till en fördel

Ur det empiriska materialet framkom det en intressant aspekt om att informanterna upplever att de har förtur till vissa jobb jämfört med personer utan en bakgrund av missbruk. Alla tre informanter vill jobba som drogterapeut eller behandlingsassistent för personer i utsatthet och missbruk. Genom att ha en liknande bakgrund som personerna uppger de att de kan ha en bättre förståelse och insikt i deras situationer, vilket lägger grund för en gynnsam solidaritet. Med tanke på denna relevanta erfarenhet ser alla tre på sina chanser på arbetsmarknaden med optimism.

Anna berättar att hon har relevant erfarenhet för att jobba som behandlingsassistent med tanke på att hon har den bakgrund som hon har. Hon kommer även ha praktik på KRIS i

6 månader, där hon menar att hon kommer få ännu mer väsentlig erfarenhet eftersom hon kommer att åka ut till anstalter och lyssna på människor som sitter där. Hon säger:

Den här lilla grejen att man besöker anstalter så suger du ju åt dig jättemycket, du lyssnar på folk som sitter. Du har ju mycket du lär in, och jag tänker så att jag kommer in, börjar plugga så har jag ändå det också bakom mig och min egen erfarenhet /.../ Det är också mycket info som är bra att ha om man jobbar på behandling (Intervju med Anna).

Anna uppger att hon har en stark vilja och kämpaglöd om att få så mycket erfarenhet som möjligt. Därför är hon glad och tacksam över praktikplatsen på KRIS, då hon vet med sig att hon kommer få praktisk erfarenhet därifrån som är relevant för det jobb som behandlingsassistent för missbrukare som hon vill ha i framtiden. Annas vilja att sysselsätta sig ger uttryck för Ebaughs (1988) inledande citat om *disengagement* och frigörandet av en *ex-roll*. Den nya rollen som hon har anlänt till har ett nytt tankesätt och en vilja om att sysselsätta sig i arbete, en inställning som inte fanns i hennes *ex-roll* eftersom Anna säger att det då bara handlade om att få tag i droger. I empirin framgår det tydligt att hon har genomgått *disengagement*, då den visar att hon har dragit sig tillbaka från de värderingar, normer och tankesätt som associeras med den gamla rollen. Med tanke på hennes bestämdhet påvisar hon inga tendenser på *inter-role conflict* eftersom hon inte längre rör sig i de destruktiva kretsarna, där den gamla rollen kan uppstå igen.

Likaså ser Björn sin missbrukarbakgrund som en fördel för det jobb som drogterapeut han vill ha. Enligt hans plan ska han först vara verksamhetsansvarig på KRIS i ett år, där han tror att kommer att få ännu mer lämplig erfarenhet, precis som Anna. Därefter tänker han gå en utbildning på ett behandlingshem, för att tillslut kunna titulera sig som drogterapeut. Något som dock skiljer Björn från Anna och Daniella är att han har erfarenhet från akademien då han tidigare har studerat fyra år till lärare. Trots att han inte lyckades fullfölja utbildningens alla fem år på grund av återfall i missbruket, kan han tack vare akademiens värld prata och föra sig på ett sätt som gör att hans tidigare missbrukarkarriär inte blir lika tydlig för personer som möter honom idag. På detta sätt upplever han en unik fördel som gör att han urskiljer sig från personer med samma bakgrund. Genom att applicera Goffmans (2011) teori om *informationskontrollens teknik* på detta kan det tolkas som att han använder akademien för att dölja sitt stigma. I mötet med en arbetsgivare kan Björn själv styra över den informationen som förmedlas om honom genom att prata och föra sig på ett sätt som tyder på att han har akademisk kompetens. Enligt teorin gör det således att hans stigmatiserade bakgrund inte blir lika utpräglad (ibid).

Även Daniella menar att hennes bakgrund av både bedrägeri och missbruk är till en fördel för de jobb hon är intresserad av, vilket är på ställen där hon jobbar med personer i missbruk och utsatthet. Eftersom hon då har en liknande bakgrund som personerna kan hon ha en bättre förståelse och insikt i deras situationer. När det gäller sådana jobb tror Daniella att hon kan konkurrera ut personer som inte har en sådan bakgrund, eftersom det anses vara mer meriterande med någon som kan sätta sig in i missbrukarnas positioner på ett trovärdigt sätt. Med tanke på detta ser Daniella på hennes chanser på arbetsmarknaden med optimism, och berättar:

Medan andra jobb som kanske anses lite svåra att få, där har jag lite förtur/.../ jag har ju massa erfarenheter som kan vara jättebra i många jobb. Som ses som en fördel, många utbildningar där jag kan ha företräde att komma in för att jag har erfarenheter.
(Intervju med Daniella)

Enligt Beckers (1963) teori betar sig Daniella rätt utifrån den uppsättning regler som gäller för gruppen där de som jobbar med personer i missbruk och utsatthet rör sig. Hon har här mer koll på vilka regler som inte ska överträdas, och vet således vad som är "rätt" och vad som är "fel" beteende för denna grupp. Det gör att chanserna är större att hon är inne i cirkeln av "normala" medlemmar, istället för utanför den. Enligt teorin har hon därför inga anledningar att stämplas som en outsider i dessa sammanhang. Även Goffmans (2011;1956) teori om att rätta till sin sociala status för att passa in bland "de normala" kan appliceras. I detta sammanhang kan det tolkas som att "de normala" inte är desamma som har åsyftats i tidigare kapitel, eftersom "de normala" här är de som har titeln som exempelvis behandlingsassistent. Med tanke på att Daniella redan har "rätt beteende" behöver hon inte anstränga sig för att undanhålla sitt stigma, på det sätt som hon behöver göra när det gäller "vanliga" jobb. Därför kan Daniella bemästra sitt stigma i högre utsträckning när hennes bakgrund är till fördel för de jobb som hon är intresserade av.

Daniella upplever även att hennes relativt unga ålder är till hennes fördel. Eftersom hon var missbrukare i ung ålder och senare även blev nykter i ung ålder berättar hon att många arbetsgivare tänker att hon har strulat lite när hon var tonåring och därmed förminskar hennes problematiska bakgrund. Enligt Goffmans (1956; 2011) teori kan därför åldern vara en faktor som döljer hennes stigma, precis som Björn kan göra med sin akademiska kompetens. Tack vare sin ålder har Daniella möjlighet att tillämpa *informationskontrollens teknik* på ett sätt som framställer hennes tidigare missbruk på ett mindre negativt sätt som gör

att arbetsgivarna inte har lika starka fördomar mot henne, vilket hon själv upplever. Således blir impression management och övergångsriten till “de normala” mindre ansträngd (ibid).

6. Slutsatser och diskussion

Denna uppsats har undersökt upplevelser av arbetsmarknaden hos ex-kriminella med missbruksbakgrund. Undersökningen har visat att informanternas upplevelser ser olika ut utifrån olika aspekter. För dem handlar det främst om de fördomar som de möts av, den stigmahantering de använder samt om de jobbmöjligheter som de har.

En central aspekt som analysen visar gäller alltså de fördomar och den exkludering som informanterna upplever att de möts av när det gäller “vanliga” jobb¹. Upplevelserna stämmer överens med Waltz et. al (2015) forskning om att de stereotypiska fördomarna till följd av informanternas stigma, gör dem mer sårbara i den arbetssökande situationen. Det överensstämmer med både Beckers (1963) och Goffmans (1956; 2011) teori om att människor som avviker från samhällets *sociala spelregler* stämplas och behandlas som en *outsider* respektive som en *stigmatiserad individ*. För att hantera denna stämpel visar analysen att informanterna använder sig av *impression management* (Goffman, 1956; 2011) på olika sätt. Anna och Björn är villiga att prata öppet om sitt stigma då de tycker att deras tidigare missbruk har gjort dem till vilka de är idag. Daniella är dock mer försiktig med att låta arbetsgivaren veta om hennes bakgrund. Hon vill inte förknippas med den hon var tidigare. Som analysen visar ger samtligas upplevelser även uttryck för Ebaughs (1988) *role exit* där de har lämnat en gammal roll och dess förväntningar, tankesätt och egenskaper.

Ytterligare central aspekt gäller Annas *visuellt synliga stigma*. Hon har en svårare situation när det kommer till arbetsmarknaden, då det krävs mycket av henne för att bemästra de stigma hon bär på. Detta tolkas som att en person som bär på ett *misskrediterat stigma* upplever det svårare att komma in på arbetsmarknaden än vad en *misskreditabel* person gör. Precis som van de Berg et. al (2020) skriver att det är en annan faktor än den kriminella bakgrunden som påverkar mest när det kommer till arbetsmarknaden, finner jag ur Annas analys att det stämmer på grund av hennes tatueringar.

Däremot visar analysen att alla tre informanter ser på sina chanser på arbetsmarknaden med optimism, eftersom de vill jobba med jobb där de har relevant erfarenhet. Den optimism och vilja som de påvisar motbevisar Beckers (1963) teori om att en outsider riskerar att återfalla i destruktivitet när han ständigt bemöts utifrån den stämpel som han bär på. Som analysen visar ger informanternas obefintliga tecken på återfallsrisk uttryck

¹ “Vanliga” jobb är i denna uppsats är jobb inom kundtjänst, på en förskola eller i en butik, som nämnt i kapitel 5.1

för Ebaugh's (1988) *disengagement* eftersom de med sitt nya tankesätt fokuserar på de jobbmöjligheter som de har.

Syftet med uppsatsen var att undersöka hur ex-kriminella med missbruksbakgrund upplever det att komma in på arbetsmarknaden, och hur de hanterar deras status i arbetssökande sammanhang. Min slutsats blir tudelad. Den ena slutsatsen jag drar är att målgruppen upplever det svårt att komma in på arbetsmarknaden när det gäller "vanliga" jobb. Den andra slutsatsen är att de har förtur till vissa jobb jämfört med personer utan en sådan bakgrund. Eftersom de vet hur det går till i missbruket kan de få en gemenskap med personer i utsatthet och missbruk på ett sätt som en person utan en sådan bakgrund inte kan få. Dessa jobbmöjligheter bör nyttjas så att ex-kriminella med missbruksbakgrund integreras mer i samhället, precis som Graffam et. al (2007) skriver. Det är viktigt för att motverka andelen återfall och samtidigt öka säkerheten i samhället.

6.1 Vidare forskning

Det skulle vara intressant att utreda denna forskningsfrågan i större utsträckning. Som nämnt i kapitel 1.1 har den ämnesrelaterade forskningen en brist i studier på hur ex-kriminella upplever denna fråga. Eftersom mycket av dagens forskning inom området presenterar statistik på hur ofta ex-kriminella får jobb tåls den att kompletteras med en kvalitativ aspekt. Utan denna kvalitativa aspekt försvinner de individuella reflektionerna och upplevelserna i all statistisk data. Eftersom min målgrupp var så liten hade det varit intressant att se vad ett större urval hade gett för resultat. I detta urval hade även variationen av medlemmarna kunnat vara större, för att jämföra upplevelserna mellan någon som exempelvis har varit fri från kriminalitet och missbruk i tio år och en som har varit fri i ett år. Med denna kunskap kan denna målgrupp göra sin röst hörd, och det hade varit intressant att se om det motverkar de fördomar och den exkludering som de utsätts för.

7. Referensförteckning

Andersson, M. (2006). Att känna sig arbetslös - kategori, identifikation och stigmatisering.

Åsa Mäkitalo (Red.) *Att hantera arbetslöshet Om social kategorisering och identitetsformering i det senmoderna* (s. 67-89). Stockholm: Elanders Gotab

Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies In The Sociology Of Deviance* [Elektronisk resurs].

Hämtad 2020-04-15 från <https://b-ok.cc/book/961768/89728b>

Becker, H. S. (2008). *Tricks of the trade*. Malmö: Liber AB.

Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.

Ebaugh, H. (1988) . *Becoming an Ex: the process of role exit*. Chicago: University of Chicago Press

Fejes, A., Thornberg R., (2019). *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber AB

Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research*. Thousand Oaks, CA: SAGE

Goffman, E. (1956). *The presentation of self in everyday life* [Elektronisk resurs]. (2:a upplagan). Edinburgh: Social Sciences Research Centre. Hämtad 2020-05-14 från: <https://b-ok.cc/book/3314463/76d9fb>

Goffman, E. (2011). *Sigma: den avvikandes roll och identitet* (3:e upplagan, första tryckningen). Finland: Bookwell.

Graffam, J., Shinkfield, A, J., & Hardcastle, L. (2007). *The Perceived Employability of Ex-Prisoners and Offenders* (Volume: 52 issue: 6, page(s): 673-685). Hämtad 2020-03-25 från: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0306624X07307783>

Mäkitalo, Å. (2006). Arbetslöshet och institutionell kategorisering. (Red.) *Att hantera arbetslöshet Om social kategorisering och identitetsformering i det senmoderna* (s. 43-63). Stockholm: Elanders Gotab

Patton, Q. M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Newbury Park, CA: Sage.

Rennstam, J., Wästerfors, D. (2015). *Från stoff till studie*. Lund: Studentlitteratur:

Rydgren, J (2004). *Mechanisms of exclusion: ethnic discrimination in the swedish labour market* *Journal of ethnic and migration studies* (vol. 30, nr 4) Hämtad 2020-05-11 från: <https://doi.org/10.1080/13691830410001699522>

SFS 2019:1144. Lag om etikprövning av forskning som avser människor. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Starrin B. (2006). *Unemployment, poverty and shame - exploring the field*. (Karlstad University. Sweden; Lillehammer University College, Norway). Hämtad 2020-05-14 från: <https://www.humiliationstudies.org/documents/StarrinUnemploymentPovertShame.pdf>

SCB (2020). *Statistiknyhet från Statistiska Centralbyrån* (2020:03:13). Hämtad 2020-05-11 från: <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/arbetsmarknad/arbetskraftsundersokningar/arbetskraftsundersokningarna-aku/pong/statistiknyhet/arbetskraftsundersokningarna-aku-februari-2020/>

Vetenskapsrådet. Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. Vetenskapsrådet Copyright ©: Elanders Gotab

Waltz, P, R., Santuzzi, M, A., Finkelstein, M, L. (2015). *Focusing on Employability Through the Lens of Stigma*. Published online by Cambridge University Press. Hämtad 2020-03-26 från: <https://doi.org/10.1111/iops.12005>

W. van den Berg, C., Blommaert, L., Bijleveld, C., & Ruiter, S. (2020). *Employment opportunities for ex-offenders - A field experiment on how type of crime and applicants' ethnic background affect employment opportunities for low-educated men in the Netherlands*. Hämtad 2020-03-26 från: <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2020.100476>